

ЦУВІНА Тетяна,
 д. ю. н., доцент,
 в. о. завідувача кафедри цивільного
 судочинства, арбітражу та міжнародного
 приватного права
 Національного юридичного університету
 імені Ярослава Мудрого
 вул. Сковороди, 77, м. Харків, 61024, Україна
 ORCID 0000-0002-5351-1475
 t.a.tsuvina@nlu.edu.ua

TSUVINA Tetiana,
 Doctor of Sciences (Law), Associate Professor,
 Acting Head of the Department of Civil
 Procedure, Arbitration and International
 Private Law
 Yaroslav Mudryi National Law University
 77, Skovorody St., Kharkiv, 61024, Ukraine
 ORCID 0000-0002-5351-1475
 t.a.tsuvina@nlu.edu.ua

**ПЕРЕГЛЯД ТА ОСКАРЖЕННЯ
 ЗАОЧНОГО РІШЕННЯ
 В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
 ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ**

Дослідження присвячене проблемним питанням, які виникають у практиці судів цивільної юрисдикції при перегляді та оскарженні заочного рішення в цивільному судочинстві. Метою статті є дослідження проблемних питань, які виникають у судовій практиці, при перегляді й оскарженні заочного рішення, зокрема повноважень суду першої та апеляційної інстанції при розгляді заяви про перегляд заочного рішення, поданої із порушенням строків її подання без поважних причин, а також процесуальних особливостей вступу прокурора у справу в інтересах держави в особі відповідача шляхом оскарження заочного рішення. Методологічно дослідження базується на двох науково-консультативних висновках автора статті, що підготовлені у відповідь на звернення Верховного Суду, зокрема звернення судді Великої Палати Верховного Суду Ступак О. В. у справі № 756/11081/20, провадження № 14-25цс24, щодо повноважень суду першої інстанції у випадку подачі заяви про перегляд заочного рішення із пропуском строків за відсутності поважних причин та звернення голови Касаційного цивільного суду Гулька Б. І. у справі № 183/8338/21, провадження № 61-198сво24, щодо тлумачення та застосування статей 284, 287 ЦПК України в частині повноважень прокурора. У статті з практичного та теоретичного погляду розглянуто спірні моменти правозастосування і запропоновано авторське бачення шляхів їх подолання. Стаття складається із двох частин, перша з яких присвячена проблемі співвідношення повноважень суду першої та апеляційної інстанції при розгляді заяви про перегляд заочного рішення із пропуском строку на подачу такої заяви без поважних причин та подальшому оскарженні заочного рішення у цьому випадку; друга частина стосується питання необхідності попередньої подачі

**REVIEW AND APPEAL
 OF A DECISION IN ABSENTIA IN CIVIL
 PROCEEDINGS: THE PRACTICE
 OF THE SUPREME COURT**

The study focuses on the problematic issues that arise in the practice of civil courts when reviewing and appealing against a default judgment in civil proceedings. The aim of the article is to study the problematic issues that arise in judicial practice, when reviewing and appealing a judgment by default, in particular, the powers of the court of first instance and the court of appeal when considering an application for review of a default judgment that has been submitted in violation of the deadlines for its submission without valid reasons, as well as the procedural features of entry of the public prosecutor in a case in the interest of the State represented by the defendant by appealing the judgment by default. Methodologically, the study is based on two scientific and advisory conclusions of the author of the article, which were prepared in response to the appeal of the Supreme Court, in particular, the appeal of the Judge of the Grand Chamber of the Supreme Court O. V. Stupak in case No. 756/11081/20, proceedings No. 14-25ts24 regarding the powers of the court of first instance in the case of an application for review of a default judgment with a missed deadline in the absence of valid reasons, and the appeal of the Chairman of the Civil Court of Cassation B. I. Gulko in case No. 183/8338/21, proceedings No. 61-198svo24 on the interpretation and application of Articles 284, 287 of the Civil Procedural Code of Ukraine in terms of powers of the prosecutor. The article examines the controversial issues of law enforcement from the practical and theoretical points of view and offers the author's vision of ways to overcome them. The article consists of two parts, the first of which is devoted to the problem of the correlation of the powers of the court of first instance and the court of appeal when considering an application for review of a default judgment with missing the deadline for submitting such an application without valid reasons and the

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

прокурором заяви про перегляд заочного рішення у випадку, якщо прокурор вступає у справу в інтересах держави в особі відповідача.

Ключові слова: заочний розгляд справи, заочне рішення, перегляд заочного рішення, оскарження заочного рішення, прокурор, підстави участі прокурора у цивільному судочинстві, форми участі прокурора у цивільному судочинстві.

subsequent appeal of the default judgment in this case; the second part concerns the issue of the necessity for the prosecutor to prior submit an application for review of epy default judgment in case where the prosecutor intervenes in the case in the interests of the state represented by the defendant.

Keywords: hearing of a case in absentia, default judgment, review of a default judgment, appeal against a default judgment, prosecutor, grounds for participation of a prosecutor in civil proceedings, forms of participation of a prosecutor in civil proceedings.

Вступ

Заочний розгляд є спеціальною формою розгляду цивільної справи в порядку загального або спрощеного позовного провадження, застосування якої можливе за одночасної наявності таких умов: а) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання; б) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин; в) відповідач не подав відзив; г) позивач не заперечує проти такого вирішення справи (ст. 280 ЦПК). Особливості заочного розгляду справи проявляються, в тому числі, в специфічному порядку перегляду та оскарження заочного рішення. Зокрема, зважаючи на відсутність відповідача при заочному розгляді справи, для останнього встановлюється спрощена процедура перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив. Для цього відповідач протягом 30 днів з дня проголошення заочного рішення має право подати письмову заяву про перегляд заочного рішення. Водночас на практиці при реалізації права на перегляд та оскарження заочного рішення трапляються складні випадки правозастосування, на які, зокрема, звернув увагу Верховний Суд.

Метою цієї статті є дослідження проблемних питань, які виникають у судовій практиці, при перегляді та оскарженні заочного рішення, зокрема: а) повноважень суду першої та апеляційної інстанції при розгляді заяви про перегляд заочного рішення, поданої із порушенням строків її подання без поважних причин, а також б) процесуальних особливостей вступу прокурора у справу в інтересах держави в особі відповідача шляхом оскарження заочного рішення.

Методологічно дослідження базується на двох науково-консультативних висновках автора статті, що підготовлені у відповідь на звернення Верховного Суду – звернення судді Великої Палати Верховного Суду Ступак О. В. у справі № 756/11081/20, провадження № 14-25цс24, щодо повноважень суду першої інстанції у випадку подачі заяви про перегляд заочного рішення із пропуском строків за відсутності поважних причин та звернення голови Касаційного цивільного суду Гулька Б. І. У справі № 183/8338/21, провадження № 61-198сво24, щодо тлумачення та застосування статей 284, 287 ЦПК України в частині повноважень прокурора. У статті з практичного та теоретичного погляду розглянуто спірні моменти правозастосування та запропоновано авторське бачення шляхів їх подолання. Стаття складається із двох частин, перша з яких присвячена проблемі співвідношення повноважень суду першої та

апеляційної інстанції при розгляді заяви про перегляд заочного рішення із пропуском строку на подачу такої заяви без поважних причин та подальшому оскарженні заочного рішення у цьому випадку; друга частина стосується питання необхідності попередньої подачі прокурором заяви про перегляд заочного рішення у випадку, якщо прокурор вступає у справу в інтересах держави в особі відповідача.

1. Повноваження суду першої та апеляційної інстанції у разі подачі заяви про перегляд заочного рішення із пропуском строку: питання ефективності цивільного судочинства

Необхідність відступу від правової позиції. У постанові від 09 листопада 2021 р. у справі № 214/5505/16 (провадження № 14-74цс21) Велика Палата Верховного Суду сформувала позицію стосовно повноважень суду першої інстанції за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення, поданої із порушенням строків без поважних причин, яка зводиться до такого:

"у результаті розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд може своєю ухвалою: 1) залишити заяву без задоволення; 2) скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 287 ЦПК України) [...] Процесуальний закон не передбачає, що суд, розглянувши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення (зокрема на предмет того, чи є підстави у зв'язку з пропуском строку на її подання розглядати цю заяву по суті), може вчинити інші дії, ніж передбачені у ч. 3 ст. 287 ЦПК України. Тому у випадку, якщо суд вважатиме неможливим поновити строк на подання заяви про перегляд заочного рішення, він має залишити її з цієї підстави без задоволення. [...] якщо суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви про поновлення строку на подання заяви про перегляд заочного рішення та з цієї причини залишив без задоволення останню, особа може оскаржити в апеляційному порядку заочне рішення, обґрунтувавши, зокрема, поважність причин для пропуску такого строку" (Постанова ВП ВС, 2021, 9 листопада).

Наразі Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду ініційовано питання про необхідність відступу від цієї правової позиції та справа передана на розгляд Великої Палати (Ухвала КЦС ВП, 2024, 28 лютого), що, на наш погляд, варто підтримати з огляду на таке. Як видно, зазначена вище позиція Великої Палати Верховного Суду ґрунтується на обмежувальному тлумаченні ч. 3 ст. 284 ЦПК України, який вважає вказані у ній повноваження суду за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення такими, що сформульовані вичерпно. Водночас, на нашу думку, для цього відсутні достатні підстави і в цьому разі можуть також застосовуватися загальні правила цивільного судочинства.

Цивільне процесуальне законодавство містить загальні та спеціальні норми стосовно наслідків порушення процесуальних строків. Так, відповідно до ч. 1–2 ст. 126 ЦПК України право на вчинення процесуальної

дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Документи, подані після закінчення процесуальних строків, *залишаються без розгляду*, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Натомість спеціальні норми стосовно наслідків пропуску процесуальних строків встановлені, наприклад, для апеляційного та касаційного провадження. Так, відповідно до ч. 3–4 ст. 357 ЦПК України апеляційна скарга залишається без руху у випадку, якщо вона подана після закінчення строків, установлених ст. 354 ЦПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду апеляційної інстанції із заявою про поновлення строку або вказати інші підстави для поновлення строку. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження будуть визнані неповажними, суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження у порядку, встановленому ст. 358 ЦПК України. Аналогічні норми містяться і в ч. 3 ст. 393 ЦПК України стосовно касаційної скарги: касаційна скарга залишається без руху у випадку, якщо вона подана після закінчення строків, установлених ст. 390 ЦПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або якщо підстави, наведені нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали про залишення касаційної скарги без руху особа має право звернутися до суду касаційної інстанції із заявою про поновлення строку або навести інші підстави для поновлення строку. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження визнані неповажними, суд відмовляє у відкритті касаційного провадження на підставі п. 4 ч. 2 ст. 394 ЦПК України. Системне тлумачення норм ЦПК України означає, що якщо в законі прямо не передбачені спеціальні наслідки подачі процесуальних документів із пропуском строку на їх подання (як це має місце в апеляційному та касаційному провадженні), то суд має застосовувати загальні правила цивільного судочинства, залишаючи такі процесуальні документи без розгляду.

З огляду на зазначене, на наш погляд, у випадку пропуску відповідачем строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення слід все ж таки керуватися загальними положеннями ЦПК України і залишати відповідну заяву без розгляду на підставі ст. 126 ЦПК України, що є цілком прийнятним, зважаючи на те, що відповідно до ч. 2 ст. 281 ЦПК України розгляд справи й ухвалення рішення проводиться з правилами загального чи спрощеного позовного провадження з особливостями, встановленими цією главою. Не викликає зауважень, зокрема, можливість застосування повноважень щодо закриття провадження у справі або залишення позовної заяви без розгляду під час перегляду заочного рішення у випадку наявності підстав, передбачених ст. 255 та ст. 257 ЦПК України відповідно. Застосування загальних правил цивільного судочинства, передбачених ст. 126 ЦПК України, до процедури перегляду

заочного рішення дозволило б уникнути багатьох проблем, які наразі виникли на практиці, адже об'єктом подальшого апеляційного оскарження у такому випадку була б ухвала про залишення заяви без розгляду, а не саме заочне рішення, як це має місце зараз. Натомість підхід, який сформований у практиці, наразі фактично нівелює значення процедури перегляду заочного рішення, яка може розглядатися відповідачем формально перед зверненням з апеляційною скаргою на заочне рішення, що призводить до неефективності цієї процедури та загалом не відповідає телеологічному тлумаченню норм, що регулюють заочний розгляд справи.

Більш того, на нашу думку, виникає ще одне запитання стосовно того, коли має вирішуватися питання про залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду у цьому випадку – у судовому засіданні, призначеному у порядку ст. 286–287 ЦПК України, або ж це питання має вирішуватися судом на стадії прийняття заяви про перегляд заочного рішення. Аналіз спеціальних норм, які регулюють заочний розгляд справи, дає підстави вважати, що порядок розгляду клопотання про порушення процесуальних строків у такому разі не встановлено. Водночас відповідно до загальних правил цивільного судочинства, зокрема ч. 1 ст. 127 ЦПК України, суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено неможливість такого поновлення. При цьому, якщо інше не встановлено законом, заява про поновлення процесуального строку, встановленого законом, розглядається судом, у якому належить вчинити процесуальну дію, стосовно якої пропущено строк (ч. 3 ст. 127 ЦПК України), і одночасно із поданням заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подана заява, скарга, документи тощо), щодо якої пропущено строк (ч. 4 ст. 127 ЦПК України). Про відмову у поновленні або продовженні процесуального строку суд постановляє ухвалу, яка не пізніше наступного дня з дня її постановлення надсилається особі, яка звернулася із відповідною заявою (ч. 7 ст. 127 ЦПК України).

Аналіз норм про апеляційне та касаційне провадження (ч. 3–4 ст. 357, ч. 2 ст. 394 ЦПК України) дають підстави виснувати, що логіка законодавця полягає у тому, щоб питання про дотримання строків оскарження вирішувалося якомога раніше, зокрема на стадії відкриття апеляційного або касаційного провадження. Вважаємо, що подібний підхід має застосовуватися і до процедури перегляду заочного рішення, незважаючи на те, що у законодавстві відсутні спеціальні норми, як це має місце при регламентації апеляційного та касаційного провадження. На наш погляд, у цьому разі мають застосовуватися загальні правила ст. 127 ЦПК України, які не передбачають необхідності призначення судового засідання для вирішення питання про поновлення строку подачі заяви про перегляд заочного рішення. Отже, вважаємо, що положення ст. 286 ЦПК України щодо дій суду після прийняття заяви про перегляд заочного рішення, зокрема призначення судового засідання для розгляду по суті відповідної заяви, повинні мати місце

лише у разі, коли заява оформлена згідно з вимогами ст. 285 ЦПК України, а також дотримані вимоги ст. 284 ЦПК України щодо порядку і строків подання заяви про перегляд заочного рішення. Відтак, на нашу думку, клопотання про поновлення процесуальних строків взагалі має розглядатися на стадії прийняття відповідної заяви, а не у судовому засіданні, призначеному відповідно до ст. 286–287 ЦПК України. Водночас, якщо на стадії прийняття відповідної заяви з тих чи інших причин не розглянуто це питання, то суд має право залишити заяву про перегляд заочного рішення без розгляду через пропуск строку подання відповідної заяви і за наслідками такого засідання.

Якщо відступу від правової позиції не буде здійснено, як змінити практику? Незважаючи на те, що загалом ми підтримуємо необхідність відходу від правової позиції, сформованої у постанові Великої Палати Верховного Суду від 09 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16 (провадження № 14-74цс21), вважаємо за необхідне також надати свої міркування стосовно повноважень суду апеляційної інстанції, якщо практика залишиться незмінною. Якщо дотримуватися позиції, відповідно до якої у разі відсутності поважних причин для поновлення строку на подання заяви про перегляд заочного рішення суд першої інстанції має відмовити у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення, важливо, щоб суд апеляційної інстанції при подальшому апеляційному оскарженні заочного рішення обов'язково надавав оцінку наявності поважних причин пропуску строку для подання заяви про перегляд заочного рішення.

У випадку постановлення ухвали про відмову у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення об'єктом оскарження в суді апеляційної інстанції є не ухвала про відмову у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення, а безпосередньо заочне рішення. На нашу думку, у разі, якщо суд апеляційної інстанції при перегляді заочного рішення погодиться з висновком суду першої інстанції, зробленим в ухвалі про залишення без задоволення заяви відповідача про перегляд заочного рішення у зв'язку з пропуском строку на подання заяви про його перегляд, то суд апеляційної інстанції має застосувати повноваження, передбачене п. 1 ч. 1 ст. 374 ЦПК України, тобто залишити апеляційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін. Зазначене обґрунтовується декількома обставинами.

Передусім варто проаналізувати алгоритм дій суду апеляційної інстанції при подачі апеляційної скарги на заочне рішення суду. Розглядаючи апеляційну скаргу на заочне рішення, суд апеляційної інстанції має перевірити на законність дії суду першої інстанції під час розгляду заяви про перегляд заочного рішення. За результатами аналізу ч. 1 ст. 288 ЦПК України передумовами задоволення заяви про перегляд заочного рішення, а відтак, і скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження, є сукупність таких фактів: а) дотримання строків звернення до суду із відповідною заявою, а у разі пропуску такого строку – наведення відповідних причин поважності його пропуску, що

підтверджено відповідними доказами; б) неявка відповідача в судові засідання та (або) неповідомлення ним про причини неявки з поважних причин; в) неподання відзиву на позовну заяву з поважних причин; г) посилання відповідачем у заяві на докази, які мають істотне значення для правильного вирішення справи. Суд першої інстанції за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення може застосувати таке повноваження, як скасування заочного рішення та призначення справи до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження, виключно за наявності сукупності зазначених вище умов. За відсутності хоча б однієї з цих умов суд першої інстанції має постановити ухвалу про відмову у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення. З цього випливає низка важливих висновків.

По-перше, при розгляді апеляційної скарги на заочне рішення суд апеляційної інстанції не повинен підміняти собою суд першої інстанції у його повноваженнях щодо розгляду заяви про перегляд заочного рішення, адже це призводило б до конкуренції процедури перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив, і апеляційного перегляду заочного рішення, що не відповідає ідеї, яка закладена в цивільному процесуальному законодавстві щодо поступового порядку використання зазначених способів перевірки заочного рішення відповідачем. Апеляційний перегляд заочного рішення, що використовується відповідачем після залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, має обов'язково враховувати дії суду першої інстанції у відповідній процедурі перегляду заочного рішення, а не використовуватися як друга спроба оскаржити відповідне рішення після першої невдалої спроби в суді першої інстанції. Протилежний підхід нівелює значення процедури перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив, і по суті призводить до її формального сприйняття, адже недобросовісні відповідачі, які пропустили відповідний строк для подачі заяви про перегляд, можуть сприймати таку процедуру як формальність перед апеляційним оскарженням, використовуючи її з метою зловживання правом на оскарження через досить тривалі проміжки часу.

По-друге, ситуація, за якої факт подачі заяви про перегляд заочного рішення з порушенням строків буде ігноруватися судом апеляційної інстанції, свідчить про порушення принципу правової визначеності. Так, Європейський суд з прав людини (надалі ЄСПЛ) неодноразово звертав увагу на те, що принцип правової визначеності, що покликаний забезпечити стабільність правозастосування, є невіддільним елементом верховенства права. Однією з вимог принципу правової визначеності є послідовність та єдність у застосуванні законодавчих приписів. У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово звертав увагу на необхідність дотримання приписів національного законодавства в частині процесуальних строків, зокрема строків оскарження судових рішень. У цьому контексті ЄСПЛ підкреслює, що саме національні суди наділені дискреційними повноваженнями щодо розгляду питання про поновлення строків оскарження судових рішень, однак їхня свобода

розсуду не є необмеженою: в кожному конкретному випадку національні суди мають встановити, чи виправдовують причини поновлення строку оскарження втручання у принцип остаточності судових рішень *res judicata*, особливо якщо національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів стосовно часу або підстав для поновлення пропущеного строку (*Ponomaryov v. Ukraine*, 2008, 3 April; *Ustimenko v. Ukraine*, 2015, 29 October). З огляду на те, що концепція "поважності причин" не є чіткою (*H. v. Belgium*, 1987, 30 November; *orgiadis v. Greece*, 1997, 29 May), для національних судів ще більш важливою є необхідність вказувати причини свого рішення у частині поновлення пропущеного строку і відновлення провадження у справі, тобто такі рішення судів мають бути належним чином вмотивованими (*Ponomaryov v. Ukraine*, 2008, 3 April; *Ustimenko v. Ukraine*, 2015, 29 October). Порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод неодноразово визнавалися випадки поновлення строку оскарження судових рішень через тривалі проміжки часу не заради виправлення фундаментальних дефектів провадження, а лише з метою повторного розгляду справи та ухвалення нового рішення (*Ponomaryov v. Ukraine*, 2008, 3 April), зокрема, коли під час поновлення строків оскарження та подальшого скасування судових рішень попередньої інстанції суди не наводили жодних поважних причин для поновлення строків, обмежувалися вказівкою на наявність поважних причин, не розкриваючи їх суті, або ж констатували наявність поважних причин без належного дослідження доказів, їх наявності або взагалі за відсутності таких доказів (*Osovskas and others v. Ukraine*, 2018, 28 June; *Bodiu v. The Republic of Moldova*, 2019, 18 June). Так, у справі "*Karen Poghosyan v. Armenia*" апеляційний суд поновив строк апеляційного оскарження за скаргою прокурора через 8 років після ухвалення рішення, не дослідивши доказів поважності пропуску строку на оскарження. ЄСПЛ, оцінюючи окреслену ситуацію, зазначив, що у цьому випадку апеляційний суд знехтував своїм обов'язком визначити наявність поважних причин, що виправдовували б прийнятність апеляційної скарги після спливу такого великого строку, здійснити всебічне дослідження такого серйозного питання та відповідно впевнитися в дотриманні справедливого балансу між інтересами заявника та необхідністю належного здійснення правосуддя, що включає дотримання інтересів третіх сторін (*Karen Poghosyan v. Armenia*, 2016, 31 March; Цувіна, 2019).

По-третє, суди вищих інстанцій не повинні бути зв'язані помилками судів нижчих інстанцій. Зазначене положення сформульоване у рішенні ЄСПЛ "*Zubac v. Croatia*" у контексті заборони надмірного формалізму в ситуації, коли суд першої інстанції помилково всупереч вимогам законодавства перевів справу із категорії малозначних до справ загального позовного провадження, незважаючи на те, що позивачка подала заяву про збільшення розміру позовних вимог з порушенням процесуальних строків. З цього приводу ЄСПЛ зазначив таке: "[...] ЄСПЛ хотів би ще раз нагадати загальним зауваженням, що саме національний верховний суд, якщо цього вимагає національне законодавство, повинен

оцінювати те, чи досягнуто передбаченого законодавством порогу *ratione valoris* для подання скарги саме до цього суду. Відповідно, у ситуації, коли відповідне національне законодавство дозволяло йому відфільтрувати справи, що надходять до нього, верховний суд не може бути зв'язаний або обмежений помилками в оцінюванні зазначеного порогу, яких припустилися суди нижчої інстанції при визначенні того, чи надавати доступ до нього" (*Zubac v. Croatia*, 2018, 5 April). Аналогічно до цього у випадку апеляційного оскарження заочного рішення суд апеляційної інстанції не може бути зв'язаний помилками суду першої інстанції й повинен мати повноваження оцінювати поважність причин пропуску строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення.

Апеляційний перегляд заочного рішення по суті має здійснюватися лише у тому випадку, коли суд апеляційної інстанції дійде висновку про те, що судом першої інстанції помилково відмовлено у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення з причин порушення пропуску строків на подачу заяви про перегляд заочного рішення. Тому, на нашу думку, суд апеляційної інстанції має у будь-якому випадку при розгляді апеляційної скарги відповідача на заочне рішення здійснювати оцінку поважності причин пропуску відповідачем строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення. У випадку, коли судом апеляційної інстанції під час розгляду апеляційної скарги по суті буде встановлено порушення строків на подання заяви про перегляд заочного рішення до суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції може відмовити у задоволенні апеляційної скарги, однак з урахуванням правила про межі перегляду, що закріплені у ст. 367 ЦПК України. Протилежний підхід нівелював би значення процедури перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив.

2. Порядок вступу у провадження прокурора на боці відповідача на захист інтересів держави: чи потрібне подання заяви про перегляд заочного рішення?

Конституція України гарантує кожному право на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Зазначене конституційне положення деталізується на рівні цивільного процесуального законодавства, відповідно до якого кожна особа має право в порядку, встановленому процесуальним законодавством, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, а у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах (ч. 1–2 ст. 4 ЦПК України).

Інститут органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є добре відомим національному законодавству і має давню історію. Він характеризується наявністю підстав та форм участі у цивільному судочинстві суб'єктів, які відповідно до закону наділені правом діяти в інтересах інших осіб у прямо визначених законом випадках. Відповідно до чинного процесуального законодавства

це: прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи (ст. 56 ЦПК України).

Особливе місце в межах цього інституту відведено участі прокурора в цивільному процесі, регламентація якої зазнала значних змін на різних етапах розвитку відповідних конституційних положень і процесуального законодавства, що призвело до поступового звуження повноважень прокурора у некримінальній сфері. Сучасний стан правового регулювання підстав для участі прокурора у некримінальній сфері пов'язаний із прийняттям Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" № 1401-VIII від 02.06.2016, якими оновлено регламентацію конституційного статусу прокуратури. Так, відповідно до статті 131-1 Конституції України, яка розміщена у розділі VIII "Правосуддя", прокуратура здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Конституція України встановила основні засади діяльності прокуратури у цивільному судочинстві передусім вказівкою на можливість представництва прокурором лише інтересів держави, тим самим обмеживши повноваження прокурора поза сферою кримінального провадження. Зазначене правове регулювання звузило межі представництва прокурором інтересів у некримінальних провадженнях, що зумовлено насамперед впливом положень п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. і практики ЄСПЛ, а також загальними тенденціями до скорочення повноважень прокуратури у некримінальній сфері в демократичних правових системах європейських країн (*UNCHR*, 2011, March). Наразі участь прокурора в цивільному судочинстві характеризується наявністю конкретних підстав та форм його участі, що неодноразово піддавалися тлумаченню у практиці Верховного Суду.

Так, з Ухвали Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01 квітня 2024 р. вбачається, що наразі склалася різна судова практика щодо питання про необхідність подання прокурором заяви про перегляд заочного рішення у разі, коли останній вступає у справу після ухвалення заочного рішення на боці відповідача в інтересах держави (Ухвала КЦС ВС, 2024, 1 квітня). Приміром, в одних справах суди вважають, що прокурор має подавати заяву про перегляд заочного рішення, використовуючи спеціальний порядок перегляду заочного рішення, встановлений для відповідача, водночас інші суди вважають, що прокурор має подавати одразу апеляційну скаргу, використовуючи ординарний порядок оскарження, як особа, яка не брала участі у справі в суді першої інстанції. На наш погляд, другий підхід є більш правильним, з огляду на наведене нижче.

Участь прокурора у некримінальних видах судочинства детермінована чітко визначеними в законі спеціальними підставами участі, що визначені у ч. 4–5 ст. 56 ЦПК та у ст. 23 ЗУ "Про прокуратуру". Відповідно до ч. 4 ст. 23 Закону України "Про прокуратуру" наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді виключно після підтвердження останнім підстав для представництва. Аналіз практики Верховного Суду свідчить, що у межах підстави участі прокурора у некримінальних провадженнях розрізняють дві складові: а) *об'єктивну складову*, що полягає у наявності порушення законних інтересів держави або загрози порушення інтересів держави, і б) *суб'єкту складову*, що передбачає відсутність суб'єкта владних повноважень, який має законодавчо визначену компетенцію подати відповідний позов, або відмову чи бездіяльність цього суб'єкта щодо звернення з таким позовом (Постанова КАС ВС, 2022, 1 грудня; 2023, 30 січня). Повноваження прокурора є похідними від його компетенції та чітко визначені законом (ст. 57 ЦПК України), тому вони не можуть бути обмежені особою, на захист інтересів якої він звертається. Відповідно до ч. 4 ст. 23 Закону України "Про прокуратуру" прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень.

Цивільне процесуальне законодавство встановлює дві форми перегляду заочного рішення: (1) *спеціальну*, шляхом подачі відповідачем заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив заочне рішення (ст. 284 ЦПК України); (2) *ординарну*, шляхом подачі апеляційної скарги на заочне рішення, що може бути подана: а) позивачем (ч. 2 ст. 288 ЦПК України); б) іншими учасниками справи (ч. 1 ст. 352 ЦПК України); в) відповідачем виключно у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення (ч. 4 ст. 287 ЦПК України); г) особами, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки (ч. 1 ст. 352 ЦПК України).

Як видно, з огляду на відсутність відповідача при заочному розгляді справи для останнього встановлюється спрощена процедура перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив. Вимоги до форми і змісту заяви про перегляд заочного рішення передбачено у ст. 285 ЦПК України. Така заява має бути подана у письмовій формі та містити такі реквізити: 1) найменування суду, який ухвалив заочне рішення; 2) ім'я (найменування) відповідача або його представника, які подають заяву, їх місце проживання чи місцезнаходження, номер засобу зв'язку, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету; 3) обставини, що свідчать про поважність причин неявки в судове засідання та (або) неповідомлення їх суду, а також причин неподання відзиву,

і докази про це; 4) посилання на докази, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти вимог позивача; 5) клопотання про перегляд заочного рішення; 6) перелік доданих до заяви матеріалів.

Розгляд заяви про перегляд заочного рішення відбувається у судовому засіданні протягом 15 днів з дня її надходження (ст. 286 ЦПК України). Предметом судової діяльності у цьому випадку є з'ясування наявності підстав для скасування заочного рішення та призначення нового розгляду справи, а не власне новий розгляд справи. Відповідно до ч. 3 ст. 287 ЦПК України за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд має два повноваження: 1) *постановити ухвалу про залишення заяви без задоволення*, якщо заява про скасування заочного рішення є необґрунтованою та доводи заявника не свідчать про необхідність скасування заочного рішення; 2) *постановити ухвалу про скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження*, якщо судом буде встановлено сукупність таких умов: а) відповідач не з'явився в судове засідання та (або) не повідомив про причини неявки з поважних причин; б) відповідач не подав відзиву на позовну заяву з поважних причин; в) докази, на які посилається відповідач, мають істотне значення для правильного вирішення справи (ч. 1 ст. 288 ЦПК України). Після залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення перед відповідачем відкривається можливість ординарного оскарження заочного рішення до суду апеляційної інстанції. Строк апеляційного оскарження у цьому разі становить 30 днів та починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення (ч. 4 ст. 287 ЦПК України).

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 288 ЦПК України позивач має право оскаржити заочне рішення в загальному порядку, встановленому ЦПК України, тобто в порядку апеляційного оскарження. В загальному порядку може бути оскаржене позивачем і повторне заочне рішення. Для інших учасників справи, окрім позивача та відповідача, ЦПК України не містить спеціальних норм щодо оскарження, тому інші учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, користуються загальним правом апеляційного оскарження (ч. 1 ст. 352 ЦПК України).

У контексті ситуації, що розглядається, ключове значення має сутність права відповідача на подачу заяви про перегляд заочного рішення, що, на нашу думку, має персоніфікований та особистий характер. Зазначене може бути обґрунтоване декількома обставинами.

По-перше, відповідач має зазначити у заяві про перегляд заочного рішення, серед іншого, обставини, що свідчать про поважність причин неявки в судове засідання та (або) неповідомлення їх суду, а також причин неподання відзиву, і докази про це, а також здійснити посилання на докази, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти вимог позивача (п. 3, 4 ч. 2 ст. 285 ЦПК України). І, як зауважувалося вище, саме доведення наявності цих обставин є передумовою заяви про перегляд заочного рішення із подальшим скасуванням такого рішення

(ч. 1 ст. 288 ЦПК України). Не важко помітити, що зазначені обставини стосуються саме особи відповідача. Відтак, виникає запитання про те, чи може взагалі прокурор подати заяву про скасування заочного рішення, враховуючи вимоги до неї, за умови бездіяльності відповідача, яким є орган державної влади? Видається, що ні.

По-друге, якщо виходити із протилежного і припустити, що прокурор зобов'язаний подавати відповідну заяву, то на нього має покладатися обов'язок зазначити у заяві, окрім іншого, обставини, що свідчать про поважність причин неявки відповідача в судове засідання та (або) неповідомлення їх суду, а також причини неподання відзиву, і докази про це. Однак все зазначене вище, на наше переконання, здатен зробити виключно орган державної влади, який виступає відповідачем і проявив відповідну бездіяльність, однак не прокурор. Особливо, зважаючи на те, що у прокуратури відповідно до практики Верховного Суду відсутній обов'язок з'ясовувати конкретні причини бездіяльності органу (Постанова ВП ВС, 2020, 26 грудня). Більш того, саме бездіяльність відповідача (неподання відзиву, неявка у судове засідання, неподання заяви про перегляд заочного рішення) і свідчить у своїй сукупності про бездіяльність органу державної влади, на який законом покладено обов'язок представлення інтересів держави у відповідних правовідносинах, що становить собою суб'єктивну складову підстави участі прокурора в цивільному судочинстві. Зважаючи на зазначене, на наш погляд, прокурор не зобов'язаний подавати у цьому разі заяву про перегляд заочного рішення, проте він наділений правом апеляційного оскарження.

По-третє, аналіз ч. 3 ст. 56 ЦПК України дає змогу виокремити такі форми участі прокурора у цивільному судочинстві, як: 1) звернення до суду з позовною заявою та подальша участь у розгляді справ за його позовами; 2) вступ за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті; 3) подача апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Як видно, ЦПК України не передбачає такої форми участі прокурора у цивільному судочинстві, як подача заяви про перегляд заочного рішення. Водночас виключається і можливість подачі такої заяви у межах такої форми, як "вступ за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи", адже ця форма участі у провадженні може бути реалізована виключно "до початку розгляду справи по суті". Відтак, на нашу думку, це є ще одним аргументом на користь того, що реалізація повноважень прокурора може відбуватися виключно у межах такої форми, як подача апеляційної скарги.

По-четверте, варто звернути увагу, що реалізація третьої форми участі можлива безвідносно до участі прокурора у провадженні в суді першої інстанції. Так, відповідно до пункту 3 ч. 6 ст. 23 Закону України "Про прокуратуру" під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження: [...] 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі,

порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи. Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закон України "Про прокуратуру" право подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній, господарській справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівникам обласних та окружних прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників обласних прокуратур, керівнику, заступникам керівника, керівникам підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Таким чином, зважаючи на все зазначене вище, на наш погляд, апеляційне оскарження заочного рішення прокурором в інтересах держави в особі відповідача має відбуватися без попереднього подання заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив таке рішення.

Висновки

Цивільне процесуальне законодавство встановлює дві форми перегляду заочного рішення: а) спеціальну, шляхом подачі відповідачем заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив заочне рішення (ст. 284 ЦПК України); б) ординарну, шляхом подачі апеляційної скарги на заочне рішення, що може бути подана позивачем, іншими учасниками справи, особами, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, а також відповідачем, однак виключно у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення.

Процедури перегляду та оскарження заочного рішення суду в практиці Верховного Суду останнім часом привертають багато уваги через недосконалість самих процедур та можливість неоднозначного тлумачення цивільного процесуального законодавства.

Найбільш актуальними у цьому контексті є справи, які зараз перебувають на розгляді Великої Палати Верховного Суду та Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, що стосуються цієї проблематики. На наш погляд, доцільним є відступ від правової позиції, сформованої Великою Палатою Верховного Суду у Постанові від 09 листопада 2021 р. у справі № 214/5505/16 (провадження № 14-74цс21) із наданням суду першої інстанції права залишати заяви про перегляд заочного рішення, подані з порушенням строків без поважних причин, без розгляду на підставі загальних положень цивільного процесуального законодавства, що містяться у ст. 126 ЦПК України. Водночас у разі залишення правової позиції Верховного Суду в силі, на наше переконання, суд апеляційної інстанції, який розглядає апеляційну скаргу на заочне рішення у разі постановлення ухвали про відмову у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення, має обов'язково оцінювати причини пропуску строку подачі такої заяви. Протилежний підхід нівелює значення процедури перегляду заочного рішення та робить її формальною перед подальшим апеляційним оскарженням відповідача.

Право на перегляд заочного рішення в спеціальному порядку є персоніфікованим правом відповідача у цивільному судочинстві, що впливає з особливостей вимог до форми і змісту заяви про перегляд заочного рішення. Відтак, формою вступу у процес прокурора в особі відповідача в інтересах держави є подача апеляційної скарги на заочне рішення без попереднього подання заяви про перегляд заочного рішення до суду, що ухвалив таке рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	REFERENCE
<i>Bodiu v. The Republic of Moldova</i> , No. 7516/10 (2019, 18 June). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193874	<i>Bodiu v. The Republic of Moldova</i> , No. 7516/10 (2019, 18 June). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193874
<i>Georgiadis v. Greece</i> , No. 21522/93 (1997, 29 May). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58037	<i>Georgiadis v. Greece</i> , No. 21522/93 (1997, 29 May). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58037
<i>H. v. Belgium</i> , No. 8950/80 (1987, 30 November). Series A No 127-B. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57501	<i>H. v. Belgium</i> , No. 8950/80 (1987, 30 November). Series A No 127-B. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57501
<i>Karen Poghosyan v. Armenia</i> , No. 62356/09 (2016, 31 March). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161735	<i>Karen Poghosyan v. Armenia</i> , No. 62356/09 (2016, 31 March). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161735
<i>Osovskaya and others v. Ukraine</i> , No. 2075/13 (2018, 28 June). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183950	<i>Osovskaya and others v. Ukraine</i> , No. 2075/13 (2018, 28 June). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183950
<i>Ponomaryov v. Ukraine</i> , No. 3236/03 (2008, 3 April). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85683	<i>Ponomaryov v. Ukraine</i> , No. 3236/03 (2008, 3 April). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85683
UNCHR. (2011, March). <i>The role of public prosecutor outside the criminal law field in the case-law of the European Court of Human Rights</i> . Council of Europe / European Court of Human Rights. https://www.refworld.org/pdfid/4ee1d8361a.pdf	UNCHR. (2011, March). <i>The role of public prosecutor outside the criminal law field in the case-law of the European Court of Human Rights</i> . Council of Europe / European Court of Human Rights. https://www.refworld.org/pdfid/4ee1d8361a.pdf
<i>Ustimenko v. Ukraine</i> , No. 32053/13 (2015, 29 October). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158143	<i>Ustimenko v. Ukraine</i> , No. 32053/13 (2015, 29 October). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158143
<i>Zubac v. Croatia</i> , No. 40160/12 (2018, 5 April). https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-181821	<i>Zubac v. Croatia</i> , No. 40160/12 (2018, 5 April). https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-181821
Постанова ВП ВС у справі № 214/5505/16 (провадження № 14-74цс21) (2021, 9 листопада). https://reyestr.court.gov.ua/Review/101473381	Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in case № 214/5505/16 (proceedings № 14-74ts21) (2021, November 9). https://reyestr.court.gov.ua/Review/101473381
Постанова ВП ВС у справі № 912/2385/18 (2020, 26 грудня). https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458902	Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in case № 912/2385/18 (2020, December 26). https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458902
Постанова КАС ВС у справі № 260/1692/21 (2022, 1 грудня). https://reyestr.court.gov.ua/Review/107656487	Resolution of the Administrative Court of Cassation of the Supreme Court in case № 260/1692/21 (2022, December 1). https://reyestr.court.gov.ua/Review/107656487
Постанова КАС ВС у справі № 260/97/22 (2023, 30 січня). https://reyestr.court.gov.ua/Review/108669090	Resolution of the Administrative Court of Cassation of the Supreme Court in case № 260/97/22 (2023, January 30). https://reyestr.court.gov.ua/Review/108669090

<p>Ухвала КЦС ВП у справі № 756/11081/20 (провадження № 61-9169св23) (2024, 28 лютого). https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442508</p>	<p>Decision of the Grand Chamber of the Civil Court of Cassation in case № 756/11081/20 (proceedings № 61-9169sv23) (2024, February 28). https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442508</p>
<p>Ухвала КЦС ВС справа № 183/8338/21 (провадження № 61-198сво24) (2024, 1 квітня). https://reyestr.court.gov.ua/Review/118356413</p>	<p>Decision of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court in case № 183/8338/21 (proceedings № 61-198svo24) (2024, April 1). https://reyestr.court.gov.ua/Review/118356413</p>
<p>Цувіна, Т. А. (2019). Принцип res judicata у цивільному судочинстві. <i>Підприємництво, господарство і право</i>, (9), 38–44.</p>	<p>Tsvina, T. A. (2019). The principle of res judicata in civil proceedings. <i>Entrepreneurship, economy and law</i>, (9), 38–44.</p>

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Цувіна Т. Перегляд та оскарження заочного рішення в цивільному судочинстві: практика Верховного Суду. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 3. С. 69–84. Серія. Юридичні науки. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(134\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(134)06)

Надійшла до редакції 25.05.2024.

Прийнято до друку 29.05.2024.

Публікація онлайн 11.06.2024.